

УДК 343.211.3:343.263(477)

DOI: <http://dx.doi.org/10.18524/2411-2054.2019.34.169542>

Т. О. Павлова, канд. юрид. наук, доцент
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра кримінального права, кримінального процесу та криміналістики
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ПРАВОВА ПРИРОДА ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ ЗА ЧИННИМ КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано правову природу та місце обмежувальних заходів у системі заходів кримінально-правового впливу, які були закріплені у чинному Кримінальному кодексі України Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 р. № 2227-VIII. Вказаним законом імплементуються положення Стамбульської конвенції у національне кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство України з метою боротьби з насильством щодо жінок та домашнім насильством.

Ключові слова: обмежувальні заходи, злочини, пов'язані з домашнім насильством, покарання, не пов'язані з позбавленням волі.

Постановка проблеми. Згідно зі ст. 53 Стамбульської конвенції, сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб належні обмежувальні або захисні приписи були доступними для жертв усіх форм насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції [1].

За даними Міністерства соціальної політики, «у 2013-2018 роках 90 % тих, хто звертався щодо насильства в сім'ї до органів держави, – це були жінки, 8,5-9 % – чоловіки та 1-1,5 % – діти» [2]. Для імплементации положень Стамбульської конвенції вітчизняний законодавець прийняв низку законів, а саме Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 р. № 2227-VIII (далі – Закон України 06.12.2017 р. № 2227-VIII) [3], Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р. № 2229-VIII (далі – Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII) [4] тощо. Законом України 06.12.2017 р. № 2227-VIII Загальна частина Кримінального кодексу України була доповнена новим видом кримінально-правових заходів – обмежувальні заходи, які законодавець виокремив у Загальній частині Кримінального кодексу України (далі – КК України) у самостійний розділ XIII-1 [5].

У зв'язку із закріпленням у чинному Кримінальному кодексі України нового заходу кримінально-правового характеру, виникла потреба у розгляді його правової природи та визначенні місця у системі заходів кримінально-правового впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням правової природи заходів кримінально-правового характеру займаються наступні вчені: В. К. Грищук, О. О. Дудоров, О. В. Козаченко, В. М. Куц, С. Я. Лихова, Н. А. Мирошніченко, І. І. Митрофанов, Н. А. Орловська, О. Ф. Пасека, В. С. Сотніченко, М. І. Хавронюк, П. Л. Фріс, А. М. Яценко та інші вчені. Оскільки положення щодо обмежувальних заходів вступили у чинність з 11 січня 2019 р., у доктрині кримінального права вказані заходи ще недостатньо досліджені. Серед наукових праць, які присвячені, у тому числі і розгляду обмежувальних заходів, хотілося б відмітити науково-практичний коментар О. О. Дудорова та М. І. Хавронюка «Відповідальність за домашнє насильство і насиль-

ство за ознакою статі» [6], наукову статтю А. М. Яценка, в якій досліджено досвід законодавства європейських країн щодо обмежувальних заходів на підставі застосування методу компаративістського аналізу [7].

Метою статті є розгляд правової природи обмежувальних заходів як іншого заходу кримінально-правового характеру щодо фізичних осіб, які вчинили злочини, пов'язані з домашнім насильством, та визначення їх місця у системі заходів кримінально-правового впливу.

Виклад основного матеріалу. Загальна частина Кримінального кодексу України була доповнена новим розділом XIII-1 «Обмежувальні заходи», які застосовуються в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених Кримінальним кодексом України, від кримінальної відповідальності чи покарання. Обмежувальні заходи можуть застосовуватися на строк від одного до трьох місяців, за потреби можуть бути продовжені на визначений судом строк, але не більше як на 12 місяців щодо особи, яка на момент вчинення домашнього насильства досягла 18-річного віку. У ч. 1 ст. 91-1 КК України передбачено, що «суд може застосувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, один або декілька обмежувальних заходів, відповідно до якого (яких) на засудженого можуть бути покладені такі обов'язки: 1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства; 2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності; 3) заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин; 4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб; 5) направлення для проходження програми для кривдників або пробачійної програми» [5].

У ст. 1 Закону України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII під домашнім насильством розуміється «діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [4]. На підставі аналізу норм вказаних законів можливо стверджувати, що вони передбачають схожі терміни – «злочини, пов'язані з домашнім насильством» (Закон України 06.12.2017 р. № 2227-VIII) та «домашнє насильство» (Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII)). Вважасмо що термін «злочини, пов'язані з домашнім насильством» є більш широким та включає в себе не тільки ст. 126-1 КК України, а й інші злочини, які вчинені щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, незалежно від того, чи вказані ці обставини у відповідній статті (частині статті) Кримінального кодексу України як ознаки основного або кваліфікованого складу, та пов'язані із фізичним, сексуальним, психологічним або економічним насильством і заподіяли фізичні або психологічні страждання, розлади здоров'я, втрату працездатності, погіршення якості життя потерпілої особи тощо.

Вказаний висновок підтверджується й матеріалами судової практики. Так, С. був засуджений за ч. 2 ст. 125 КК України до покарання у виді штрафу на користь держави в розмірі 50-ти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що складає 850 грн. Із застосуванням до нього обмежувального заходу, передбаченого п. 3 ч. 1 ст. 91-1 КК України, у вигляді заборони наближатися на 50 метрів до місця проживання потер-

пілої К., яка була його сестрою. У судовому засіданні було встановлено, що С. прийшов до своєї сестри К. у гості, між ними виникла сварка з приводу спадкового майна після смерті матері. С. почав наносити К. удари у різні частини тіла, після чого вона впала і була в майже непритомному стані. Висновком судово-медичної експертизи у потерпілої К. було виявлено синці обличчя, волосистої частини голови, шиї, грудної клітини, правої кисті, струс головного мозку. Вказані ушкодження було віднесено судом до умисного легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я, та кваліфіковано за ч. 2 ст. 125 КК України [8].

У результаті аналізу зміст ст. 91-1 КК України звертають на увагу певні недоліки законодавчої техніки, а саме у ст. 91-1 КК України вживаються різні терміни щодо особи, яка вчинила злочин, пов'язаний з домашнім насильством. Так, у ч. 1 ст. 99-1 КК України вказано на «засудженого», на якого судом можуть бути покладено обмежувальні заходи, а в п. 5 ч. 1 вказаної статті, йдеться про кривдника. Тобто використовується неузгоджена термінологія. Вважаємо, що термін «засуджений» не може бути вжито, якщо обмежувальні заходи застосовуються із звільненням особи від кримінальної відповідальності, вказана особа не може вважатися засудженою, оскільки вона вважається такою з дня набрання законної сили обвинувальним вироком. Термін «кривдник» є новим для вітчизняного кримінального законодавства. Згідно з п. 6 ст. 1 Закону України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII, кривдник – «особа, яка вчинила домашнє насильство у будь-якій формі». Вказаний термін також вживається в Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2015 р. № 2866-IV. Термін «кривдник» у кримінальному законодавстві, на нашу думку, є вузько спеціальним та характеризує виключно особу, яка вчинила злочин, пов'язаний з домашнім насильством, та потребує застосування поряд із покаранням, яке не пов'язано із позбавленням волі, обмежувальних заходів.

Розглянемо докладніше правові підстави та умови застосування обмежувальних заходів.

Зі змісту ст. 91-1 КК України слід, що підставою застосування обмежувальних заходів є вчинення винною особою злочину, пов'язаного з домашнім насильством. Умовами, за яких такі заходи можуть бути застосовані, є: 1) призначення особі покарання, не пов'язаного з позбавленням волі. Мова йде про будь-яке покарання, що не пов'язано з позбавленням волі. До покарань, які пов'язані з позбавленням волі, на нашу думку, відносяться покарання, які відбуваються в умовах ізоляції від суспільства із триманням засуджених в кримінально-виконавчих установах закритого типу, а саме арешт, позбавлення волі на певний строк, довічне позбавлення волі, тобто відбуваючи вказані види покарань винна особа позбавлена фізичної можливості впливати на потерпілу особу; 2) звільнення особи з підстав, передбачених Кримінальним кодексом України від кримінальної відповідальності. Загальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності передбачено ст. ст. 44–49 КК України, щодо неповнолітніх – у ст. 97 КК України, а спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності передбачено в деяких статтях Особливої частини Кримінального кодексу України; 3) звільнення особи від покарання з підстав, передбачених Кримінальним кодексом України. Вичерпний перелік таких підстав визначено у розділі XII Загальної частини Кримінального кодексу України – «Звільнення від покарання та його відбування». Якщо мова йде про домашнє насильство – ст. 126-1 КК України, то визначальною ознакою об'єктивної сторони цього злочину є вчинення вказаних у складі дії систематично. Вважаємо, що під систематичністю слід розуміти вчинення насильницьких дій, що утворюють склад ст. 126-1 КК України, два або більше разів. Якщо особа вчинила домашнє насильство, тобто «умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом

право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого» [9], її дії кваліфікуються за ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Розглядаючи правову природу обмежувальних заходів, слід проаналізувати їх співвідношення із обов'язками, які покладає суд на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням – ст. 76 КК України. На думку О. О. Дудорова та М. І. Хавронюка, «у ст. 76 КК визначені три групи обов'язків, які суд може покласти на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням. Це обов'язки, які: 1) покладаються на усіх зазначених осіб (ч. 1 ст. 76); 2) суд може, але не зобов'язаний, додатково покласти на особу, засуджену за злочини, пов'язані з домашнім насильством і звільнену від відбування покарання з випробуванням (ч. 2 ст. 76); 3) суд може, але не зобов'язаний, додатково покласти на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням (ч. 3 ст. 76). Ці обов'язки суд покладає на особу з урахуванням: ступеня тяжкості вчиненого злочину; особи винного; обставин, що пом'якшують або обтяжують покарання» [6, с. 41]. Як бачимо, обмежувальні заходи також є певними обов'язками або заборонами, з тією різницею, що вони, по-перше, застосовуються до особливої категорії осіб, які вчинили певний вид злочину, що пов'язаний з домашнім насильством, та щодо особливого потерпілого – особи, яка знаходиться (або знаходилася) з кривдником у сімейних та/або близьких відносинах, по-друге, застосовуються за наявності більш широкого кола умов.

Отже, на підставі аналізу ст. 91-1 КК України можна визначити наступні ознаки, що притаманні обмежувальним заходам, та визначають їх правову природу: 1) захід державного примусу, оскільки застосовується від імені держави судом; 2) мають додатковий характер, відносяться до категорії інших заходів кримінально-правового характеру, оскільки застосовуються поряд із покаранням (окрім покарань, пов'язаних з позбавленням волі); 3) обмежувальні заходи передбачені ст. 91-1 КК України та є інститутом Загальної частини Кримінального кодексу України; 4) їх застосування є правом, а не обов'язком суду, в інтересах потерпілої особи у випадку безпосередньої небезпеки з боку кривдника. У цьому випадку суд повинен врахувати думку потерпілої особи та застосувати вказані заходи або навести причини з яких не вважає за необхідне застосування обмежувальних заходів; 5) застосовуються до особи, яка є особливим суб'єктом кримінальної відповідальності (оскільки її ознаки не впливають на кваліфікацію та враховуються при призначенні покарання, звільнені від кримінальної відповідальності або від покарання), яка під час вчинення злочину, пов'язаного з домашнім насильством, досягла 18-ти років; 6) вказані заходи мають строковий характер та застосовуються від 1-го до 3-х місяців та за потреби можуть бути продовжені на визначений судом строк, але не більше 12 місяців (ч. 3 ст. 91-1 КК України); 7) оскільки обмежувальні заходи позбавлені кари, їх застосування не тягне за собою судимість.

Таким чином, обмежувальні заходи є примусовими кримінально-правовими заходами, що мають додатковий характер і застосовуються судом у разі вчинення повнолітньою особою злочину, пов'язаного з домашнім насильством. Щодо їх місця у системі заходів кримінально-правового впливу, виходячи із загального змісту ст. 91-1 КК України, вказані заходи відносяться до інших заходів кримінально-правового характеру щодо фізичних осіб та мають на меті обмежити потерпілу від насильства особу від насильницьких дій кривдника та запобігти у майбутньому будь-яким формам насильства щодо неї.

Висновки. Вважаємо, що з урахуванням наведених ознак, обмежувальні заходи слід віднести до інших заходів кримінально-правового характеру щодо фізичних осіб та закріпити їх у розділі XIV Загальної частини Кримінального кодексу України – «Інші заходи кримінально-правового характеру». Пропонується у примітці до ст. 91-1 КК України визначити, що до злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, відносяться злочин, передбачений ст. 126-1 КК України, а також інші злочини, які вчинені щодо по-

дружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, незалежно від того, чи вказані ці обставини у відповідній статті (частині статті) Кримінального кодексу України як ознаки основного або кваліфікованого складу, та пов'язані із фізичним, сексуальним, психологічним або економічним насильством і заподіяли фізичні або психологічні страждання, розлади здоров'я, втрату працездатності, погіршення якості життя потерпілої особи тощо.

Список літератури

1. Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Конвенція Ради Європи (відкрита для підпису 11 травня 2011 р.). К. Видавництво «К.І.С.». URL : <https://rm.coe.int/1680093d9e> (дата звернення 21.05.2019).
2. Домашнє насильство в Україні – злочин, а не «любов». URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-46832511> (дата звернення 21.05.2019 р.).
3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19> (дата звернення: 20.05.2019).
4. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 20.05.2019).
5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення: 19.05.2019. URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 20.05.2019).
6. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі: (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2019. 288 с.
7. Яценко А. М. Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство: порівняльний аналіз кримінального законодавства України й окремих європейських країн. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2018. № 2(19). С. 35–45.
8. Вирок Доманівського районного суду Миколаївської області. Провадження № 1-кп/475/66/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80946201> (дата звернення: 21.05.2019).
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Дата оновлення: 19.05.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 21.05.2019).

Стаття надійшла 25.05.2019 р.

Т. А. Павлова, канд. юрид. наук, доцент
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Кафедра уголовного права, уголовного процесса и криминалистики
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ПРАВОВАЯ ПРИРОДА ОГРАНИЧИТЕЛЬНЫХ МЕР ПО ДЕЙСТВУЮЩЕМУ УГОЛОВНОМУ КОДЕКСУ УКРАИНЫ

Резюме

Проанализировав ограничительные меры, мы пришли к выводу, что они являются принудительными мерами уголовно-правового характера, применяются судом наряду с наказанием, кроме наказаний, связанных с лишением свободы, при наличии оснований и условий, предусмотренных ст. 91-1 УК Украины. Ограничительные меры применяются к лицу, совершившему преступление, связанное с домашним насилием в отношении лица, с которым обидчик находится (или находился) в родственных и/или близких отношениях. Предлагается ст. 91-1 УК Украины закрепить в разделе XIV Общей части УК Украины – «Иные меры уголовно-правового характера».

Ключевые слова: ограничительные меры, преступления, связанные с домашним насилием, наказания, не связанные с лишением свободы.

T. O. Pavlova, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
Odessa I. I. Mechnikov National University
the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

LEGAL NATURE OF RESTRICTIVE MEASURES FOR THE EXISTING CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Summary

Having analysed the restrictive measures we have arrived at conclusions that they are compulsory criminal measures, which are always used by the court along with the punishment, except for penalties related to deprivation of liberty, if there are causes and conditions provided Art. 91-1 of the Criminal Code of Ukraine. Restrictive measures apply to the person who committed the crime of domestic violence against the person whom the abuser is (was) related to and/or close to each other. It is offered to fix Art. 91-1 of the Criminal Code of Ukraine in section XIV of the General Part of the Criminal Code of Ukraine – «Other measures of a criminal law nature».

Key words: restrictive measures, crimes related to domestic violence, a non-custodial punishment.